

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-7](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-7)

УДК 378.1

Тетяна НЕСТОРОЕНКО

Бердянський державний педагогічний університет

Вища технічна школа в Катовіце, Польща

<https://orcid.org/0000-0001-8294-6235>

e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

Олена ЧУКУРНА

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

<https://orcid.org/0000-0001-9285-7068>

e-mail: elenchukurna@ukr.net

Валентина РОМАХ

Одеський національний морський університет

<https://orcid.org/0000-0003-3958-0041>

e-mail: romakhvalentina@gmail.com

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В статті досліджується стан ринку послуг у сфері вищої освіти України в період 2010-2020 рр. Автори визначають основні фактори, які впливають на динаміку кількості закладів вищої освіти України.

Проведено порівняльний аналіз розподілу та структури витрат на освіту за провайдерами та функціями освіти в 2019 та в 2020 роках. Проаналізовано динаміку зміни кількості закладів вищої освіти в Україні за період 2010-2019 рр., а також динаміку зміни кількості студентів, які навчаються в закладах вищої освіти в Україні за даний період. Досліджено розподіл кількості учнів, слухачів та студентів закладів освіти України за Міжнародною стандартною класифікацією освіти. Проведений в дослідженні кореляційний аналіз чинників впливу на динаміку зміни кількості закладів вищої освіти свідчить про скорочення загальної потреби в висококваліфікованих спеціалістах, що є результатом скорочення окремих галузей економіки.

Ключові слова: ринок, освітня послуга, університет, аналіз, Україна.

Tetyana NESTORENKO

Berdyansk State Pedagogical University

University of Technology, Katowice, Poland

Olena CHUKURNA

State University of Intelligent Technologies and Communications

Valentyna ROMAkh

Odessa National Maritime University

THE EDUCATIONAL SERVICES UKRAINIAN MARKET FORMATION AT THE PRESENT STAGE

The article examines the state of the services market in the field of higher education in Ukraine in the period 2010-2020. The authors identify the main factors that affect the dynamics of the number of higher education institutions in Ukraine.

A comparative analysis of the distribution and structure of education costs by providers and functions of education in 2019 and 2020 was conducted. The dynamics of changes in the number of higher education institutions in Ukraine for the period 2010-2019, as well as the dynamics of changes in the number of students studying in higher education institutions in Ukraine during this period, were analysed. The distribution of the number of pupils, trainees, and students of educational institutions of Ukraine according to the International Standard Classification of Education was studied. Special attention was paid to the regional aspect of placement of higher education institutions. The uneven location of higher education institutions is justified by the fact that research and educational centres were formed in regions with the most powerful industrial potential.

The correlational analysis of factors influencing the dynamics of changes in the number of higher education institutions conducted in the study showed that, in addition to the demographic situation ($R=0.88$), the average number of full-time employees ($R=0.96$) has a significant impact on the higher education system. This indicates a reduction in the overall need for highly qualified specialists. Undoubtedly, this is the result of the reduction of certain branches of the economy and the corresponding decrease in the demand for certain specialties from the side of applicants. This is due to the availability of vacancies on the labour market. At the same time, it has been proven that the average monthly salary level and the number of unemployed have no significant impact on the dynamics of changes in the number of higher education institutions.

Key words: market, educational service, university, analysis, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Ринок освітніх послуг є одним з видів ринку послуг. Саме на цьому ринку створюються передумови для забезпечення розвитку людського потенціалу країни. Одним з найважливіших сегментів ринку освітніх послуг є ринок послуг в сфері вищої освіти. В умовах демографічної кризи в європейських країнах, в тому числі і в Україні, відбувається скорочення чисельності потенційних студентів і, відповідно, зростає конкуренція між закладами вищої освіти (університетами).

Для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності університету як на регіональному рівні, так і на національному рівні, менеджмент університету має розуміти, за яких умов відбувається розвиток ринку послуг в сфері вищої освіти, як держава впливає на цей ринок. При прийнятті стратегічних рішень щодо розвитку університету необхідно враховувати фактори, що впливають на ситуацію на даному ринку. Визначення принципів формування та розвитку ринку освітніх послуг на прикладі ринку послуг в сфері вищої освіти є важливим для збереження конкурентоспроможного рівня освітніх послуг в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Аналіз особливостей формування та розвитку ринку освітніх послуг займає суттєве місце в наукових дослідженнях вітчизняних та закордонних науковців. Серед них можна, зокрема, виділити дослідження таких вчених, як А. Остенда [1, 2], Т. Несторенко [3]. Дослідженню факторів зовнішнього середовища, в якому розвивається ринок освітніх послуг, присвячені праці Н. Гавриленко [4, 5], О. Поліщук, Т. Кулініч, Н. Мартинович, Ю. Попової [6]. Так як фактори зовнішнього середовища суттєво впливають на процес формування цін на послуги та на їх рівень [7, 8], то зміни ситуації на ринку освітніх послуг призводять до необхідності перегляду цін на освітні послуги, що надаються університетами.

Варто зазначити, що здобувачі вищої освіти розглядаються не тільки у ролі споживачів освітніх послуг [9], які пропонуються університетом, але і у ролі стейкхолдерів, які беруть активну участь у формуванні самої послуги в сфері вищої освіти [2, 10].

Застосування маркетингових інструментів для підвищення рівня конкурентоспроможності закладів освіти на ринку освітніх послуг розглядаються в дослідженнях Т. Григорчука [11], Н. Мартинович, В. Горник, Е. Бойченко [12], О. Чукурної [13], М. Швардак [14].

Формулювання цілі статті

Метою статті є дослідження стану ринку послуг у сфері вищої освіти України в період 2010-2020 рр. та визначення основних факторів, які впливають на динаміку кількості закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи регуляторні функції держави на освітні послуги в системі вищої освіти, можна відзначити, що держава витрачає найбільшу частку коштів саме на фінансування освітніх послуг. В цьому контексті цікаві аналітичні висновки можна зробити за даними Державного комітету статистики України, за даними якого видно розподіл витрат на освіту за провайдерами (постачальниками послуг) та функціями освіти (рис.1).

Рис.1. Розподіл витрат на освіту за провайдерами (постачальниками послуг) та функціями освіти, усього за 2020 р. (розроблено авторами на основі [15])

Як видно з даних Держкомстату України, державне фінансування послуг у сфері вищої освіти складало в 2020 році усього 214120417,7 грн. Значна сума видатків розподіляється на адміністративні послуги та комунальні витрати, що свідчить про необхідність утримання матеріально-технічної бази системи освіти в Україні.

В розрізі вищої освіти найбільший розмір фінансових витрат спостерігається в частині фінансування стипендій, субсидій, трансфертів для населення. На другому місці знаходяться витрати на

підручники та канцелярські товари, на третьому місці в системі вищої освіти знаходяться витрати на другорядну діяльність, що пов'язана з навчанням (рис.2).

Рис.2. Структура витрат на освіту за провайдером (постачальниками послуг) та функціями освіти в системі вищої освіти за 2020 р. (розроблено авторами на основі [15])

Розподіл витрат на освіту за провайдером (постачальниками послуг) та функціями освіти в системі вищої освіти за 2020 р., навпаки, демонструє відносно незначні видатки на адміністративні послуги та комунальні витрати, що пов'язано зі значною економією коштів у період пандемії COVID-19. Крім того, відбулося скорочення в цей період на інвентар та транспортні послуги, що також є результатом впливу пандемії коронавірусу.

Розподіл витрат на освіту за фінансуючими організаціями та функціями освіти за 2019-2020 рр. свідчить про те, що держава збільшує фінансування послуг у сфері освіти в державному (рис.2) та недержавному секторі (рис.3).

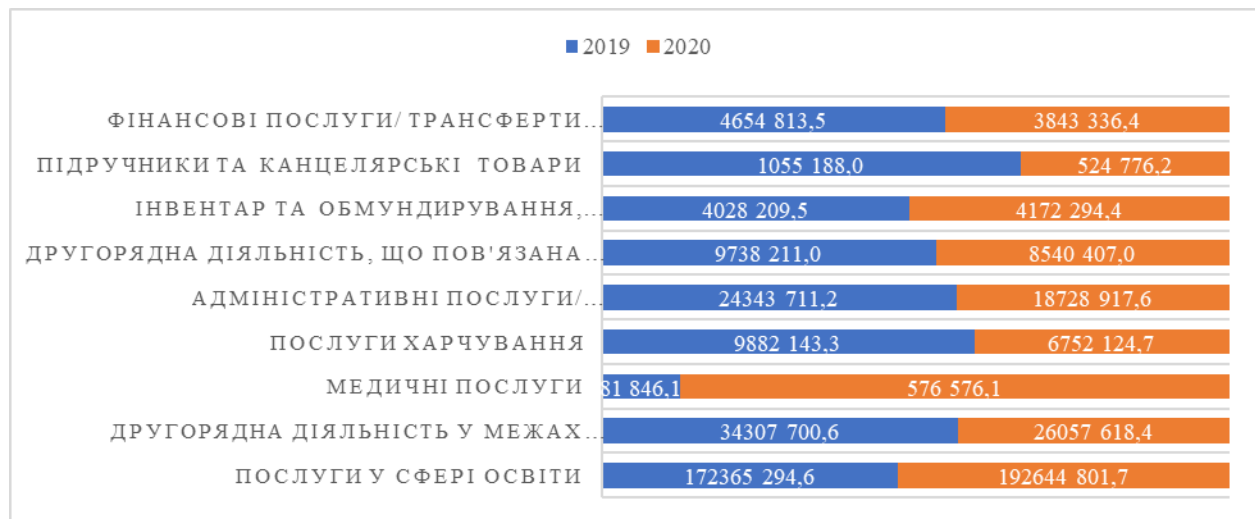

Рис.3. Розподіл витрат на освіту за фінансуючими організаціями та функціями освіти за 2019-2020 рр. в державному секторі України (розроблено авторами на основі [15])

Крім того, у державному секторі спостерігається збільшення витрат на медичні послуги та інвентар та обмундирування й транспортні послуги.

В недержавному секторі медичні та фінансові послуги взагалі не мають фінансування. Інші напрямки фінансування в недержавному секторі надання освітніх послуг за період 2019-2020 р. залишаються приблизно на однаковому рівні з незначним зниженням в 2020 р. (рис.4).

Рис.4. Структура витрат на освіту за фінансуючими організаціями та функціями освіти за 2019-2020 рр. в державному секторі України (розроблено авторами на основі [15])

Одним з чинників трансформації системи надання освітніх послуг є скорочення кількості закладів вищої освіти. Аналіз статистичних даних щодо кількості університетів в Україні свідчить про процес скорочення вишів. Згідно з даними Держкомстату на 2019 р., кількість університетів складала 282 – порівняно з попередніми роками, спостерігається тенденція скорочення (рис.5).

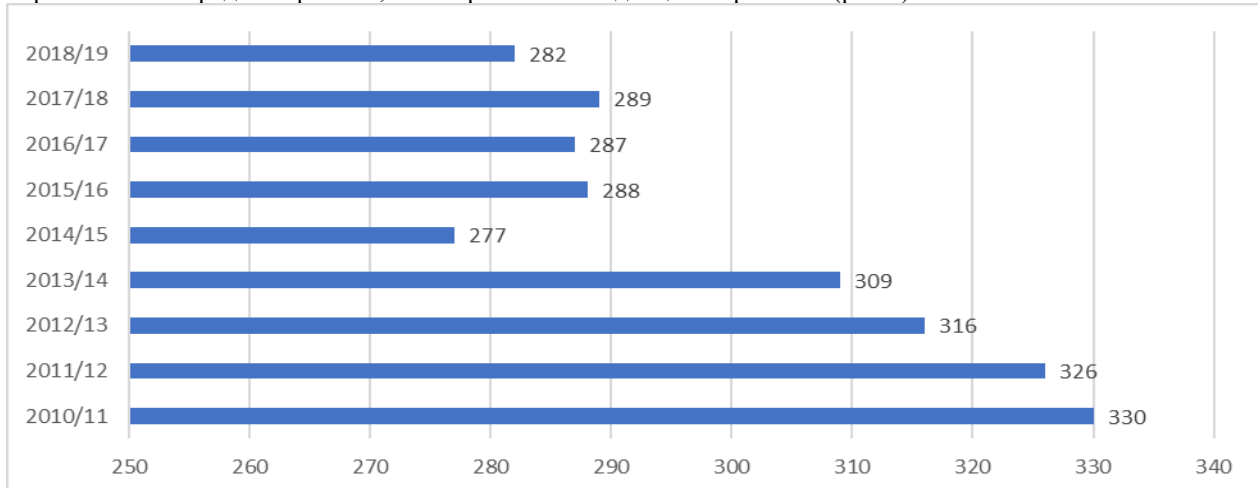

Рис. 5. Динаміка зміни кількості закладів вищої освіти в Україні за період 2010-2019 рр. (розроблено авторами на основі [15])

За період, який аналізується, скорочення кількості закладів вищої освіти відбулося на 15% проти 36%-го скорочення кількості студентів (рис. 6).

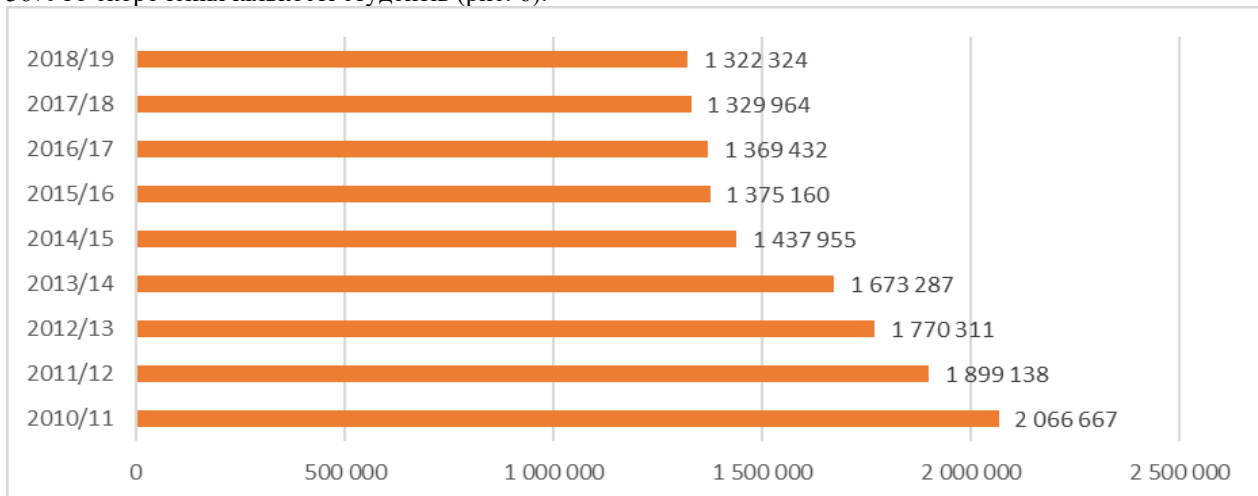

Рис. 6. Динаміка зміни кількості студентів, які навчаються в закладах вищої освіти в Україні за період 2010-2019 рр. (розроблено авторами на основі [15])

Виходячи з наведених даних, темпи скорочення кількості студентів в закладах вищої освіти більше ніж вдвічі випереджують темпи скорочення саме закладів вищої освіти.

Розподіл кількості учнів, слухачів та студентів закладів освіти України за Міжнародною стандартною класифікацією освіти МСКО 2011 представлений на рис.7.

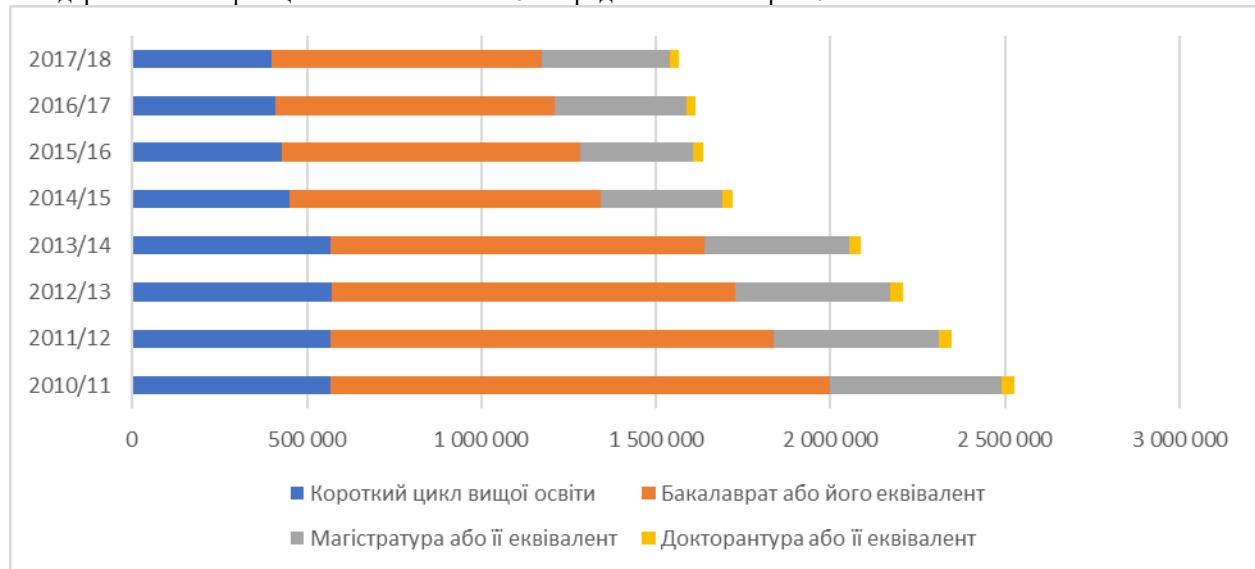

Рис. 7. Розподіл кількості учнів, слухачів та студентів закладів освіти України за Міжнародною стандартною класифікацією освіти – МСКО (розроблено авторами на основі [15])

Як видно з наведених даних, найбільша кількість студентів обирає навчання на бакалавраті. Короткий цикл вищої освіти та магістратура знаходяться на однаковому рівні. Наведена статистика також демонструє тенденцію зниження загальної кількості студентів за усіма формами навчання. Проте, кількість студентів, які бажають отримати базову вищу освіту на бакалавраті, в Україні залишається відносно стабільною. Зниження кількості бажаючих навчатися в магістратурі можна пояснити мобільністю студентів та можливістю продовжити навчання в магістратурі в європейському університеті.

Загалом, інтеграція української освіти в систему вищої освіти ЄС значно розширила можливості отримання освіти в закордонних університетах для українських абітурієнтів. Це сприяло інтернаціоналізації науки і освіти, більшій мобільності студентів та викладачів, обміну здобутками та досвідом в сфері наукових досліджень та надання освітніх послуг.

Євроінтеграційні процеси значно підсилили позиції української науки та освіти на міжнародному рівні. Проте, мали також певні наслідки для системи вищої освіти України та вплинули на рівень конкуренції між закладами вищої освіти України та Європейського Союзу. З одного боку, українські університети повинні були впроваджувати новий підхід щодо системи якості освітніх послуг, що, безумовно, є позитивним поштовхом до подальшого розвитку. З іншого боку, українські університети вимушені конкурувати з європейськими університетами, створюючи єдиний ринок освітніх послуг. Прагнення до стандартизації якості освітніх послуг поряд зі збереженням унікальності навчальних програм створює умови для нормалізації конкурентного середовища, надаючи можливість студентам обрати більш якісну освітню послугу. Але не всі українські заклади вищої освіти мали можливість адаптуватися до змін та запровадити якісно орієнтований підхід при наданні освітніх послуг. Ситуація, що склалася, призвела до регіонального розподілу найбільш перспективних університетів, які мають відповідну матеріально-технічну складову. До речі, наявність матеріального забезпечення у складі освітньої послуги є однією з характеристик її якості та неможливості її надання без відповідної матеріальної бази.

Така конкурентна ситуація в сфері надання освітніх послуг та регулювання попиту на них з боку держави призвела до концентрації наукової та матеріально-технічної бази в сфері надання освітніх послуг в певних регіонах України (рис.8).

Грунтуючись на статистичних даних, можна констатувати той факт, що в Україні сформувались потужні науково-освітні центри у м. Київ, Харківській, Львівській, Одеській та Дніпропетровській областях. Цей процес також пояснюється тим, що дані регіони мають найбільш потужний промисловий потенціал, на базі якого були сформовані науково-дослідницькі центри та система університетської освіти.

Враховуючи вище наведені дані щодо аналізу ринку освітніх послуг, слід визначити чинники, які вплинули на тенденції скорочення закладів вищої освіти та кількості студентів, які є основними споживачами освітніх послуг.

Для вирішення цього завдання в роботі було досліджено основні системні чинники впливу на розвиток системи вищої освіти в розрізі зміни кількості університетів та студентів внаслідок їх постійного впливу. Визначені чинники впливають на систему в цілому та мають певний взаємозв'язок з іншими

чинниками впливу. Обрані чинники системного впливу було проаналізовано за допомогою кореляційного аналізу, результати якого наведені в табл.1.

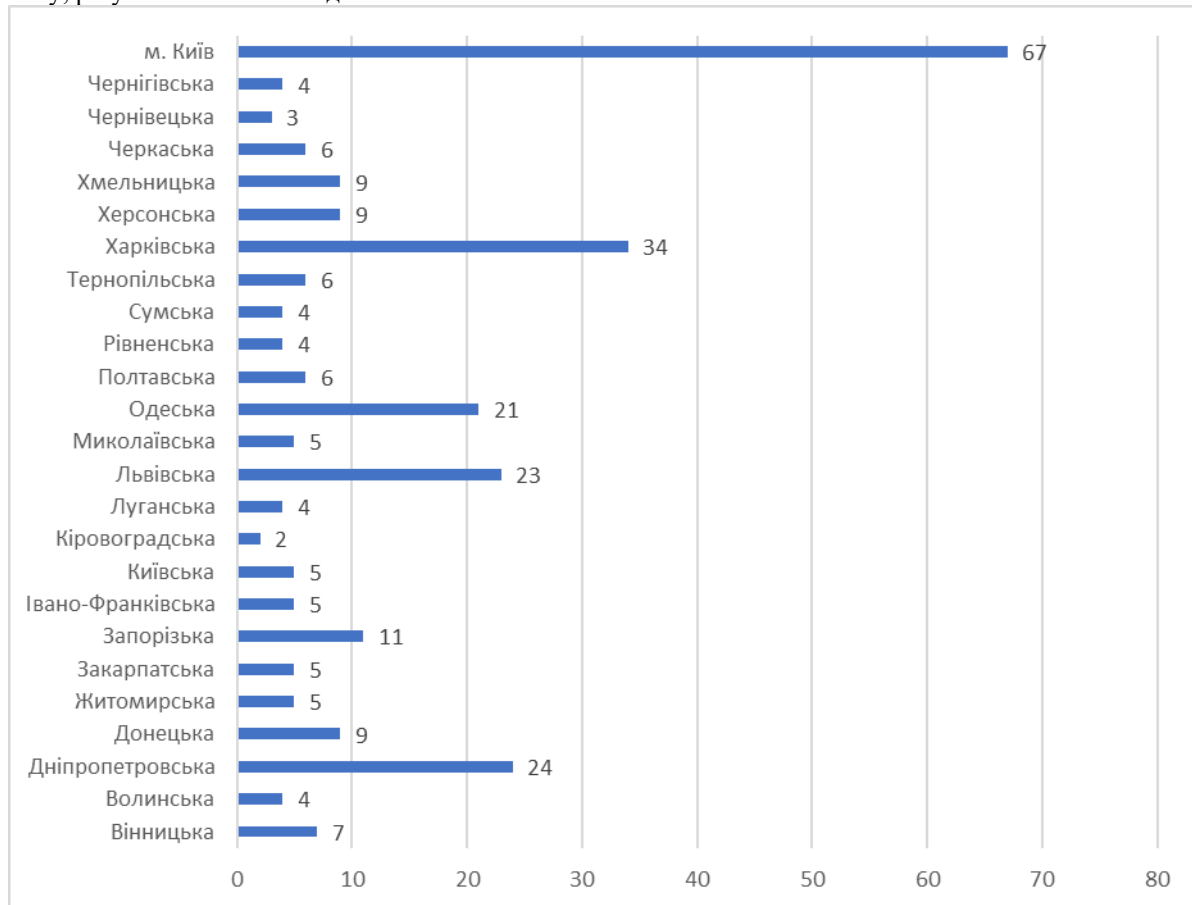

Рис. 8. Розподіл кількості закладів вищої освіти за регіонами України (розроблено авторами на основі [15])

Таблиця 1

Кореляційний аналіз чинників впливу на динаміку зміни кількості закладів вищої освіти (розроблено авторами на основі [15])

Рік	Кількість університетів, академій, інститутів - усього, од	Кількість студентів - усього, осіб	Середня чисельність постійного населення	Середня чисельність наявного населення	Середньооблікова кількість штатних працівників	Середньо місячна заробітна плата	Безробітне населення, у середньому, тис. осіб
2011	330	2 066 667			10083	2 648	1 660,9
2012	326	1 899 138	45706100	45633600	10123	3 041	1 589,2
2013	316	1 770 311	45496435	45439822	9720	3 282	1 510,3
2014	309	1 673 287	42831400	43001000	8959	3 480	1 847,1
2015	277	1 437 955	42675300	42844900	8065	4 195	1 654,0
2016	288	1 375 160	42502900	42672500	7868	5 183	1 677,5
2017	287	1 369 432	42315836	42485473	7679	7 104	1 697,3
2018	289	1 329 964	42100165	42269802	7661	8 865	1 577,6
2019	282	1 322 324	41858172	42027809	7443	10 497	1 486,9
Коефіцієнт кореляції		0,96	0,88	0,88	0,96	-0,701	0,06

Як видно з наведених даних скорочення населення впливає на скорочення студентів ($R=0,96$) та скорочення кількості закладів вищої освіти.

Всі ці чинники мають високі значення коефіцієнту кореляції. Крім демографічної ситуації ($R=0,88$), значний вплив на систему вищої освіти має середньооблікова кількість штатних працівників ($R=0,96$). Це свідчить про скорочення загальної потреби в висококваліфікованих спеціалістах. Безумовно, це є результатом скорочення окремих галузей економіки та відповідному зниженні попиту на певні спеціальності з боку абітурієнтів. Це обумовлено наявністю вакансій на ринку праці. При тому середньомісячний рівень заробітної плати та кількість безробітних не має суттєвого впливу на динаміку зміни кількості закладів вищої освіти.

Ще одним чинником впливу на ринок освітніх послуг є цифровізація та тенденція переходу до дистанційної освіти, яка отримала стрімке зростання в умовах пандемії COVID-19. Пандемія коронавірусу сприяла переходу в дистанційний формат навчання не тільки в системі надання освітніх послуг в закладах вищої освіти, але й на всіх рівнях освіти та в сфері надання суто комерційних консалтингових послуг.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Освітні послуги в системі вищої освіти залишаються тісно пов'язаними з матеріально-технічною складовою університету як дослідницької бази, інноваційна складова якої є елементом освітньої послуги. Тому повне виділення освітньої послуги від матеріальної складової є неможливим. Враховуючи вплив сучасних тенденцій цифровізації всіх сфер суспільного, економічного, громадського життя, поширення дистанційного формату навчання є цілком обґрунтованим, але йому передують процес отримання нового знання як наукової складової освітньої послуги. Саме тому актуальним стає питання формування нової парадигми розвитку системи вищої освіти України. Це питання набуває особливого загострення в період введення військового стану на території України, втрати контролю над певними територіями, що призводить до втрати матеріально-технічної бази університетів та їх вимушеної тимчасової зміни юрисдикції в інших регіонах. Цей процес супроводжується частковою або повною втратою конкурентоспроможності тимчасово переміщених закладів вищої освіти в Україні й неможливістю забезпечити належні умови для подальшого розвитку без державної підтримки. Це питання залишається дуже важливим для збереження конкурентоспроможного рівня освітніх послуг в Україні. Також набуває актуальності завдання оптимального використання обмежених ресурсів, які постають перед будь-якою системою [16], в тому числі і перед системою вищої освіти. Водночас виникає дослідницький інтерес щодо впливу тимчасово переміщених закладів вищої освіти на рівень розвитку регіонів їх тимчасового розміщення. Необхідно дослідити вплив тимчасово переміщених закладів вищої освіти на соціально-економічний розвиток регіонів.

Література

1. Ostenda A., Nestorenko T., Ostenda J. Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. Scientific Papers of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. 2018, is. 1. 186-190. URL: <https://cutt.ly/EIh9sSP>
2. Ostenda A., Nestorenko T., Zhihir A. What do students think of the education curriculum? Case of Katowice School of Technology International Relations 2018: Current issues of world economy and politics. University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations. Conference proceedings, 19th International Scientific Conference, Smolenice Castle, 29th-30th, November 2018. Publishing Ekonóm 2018. 582-589. URL: <https://cutt.ly/mYcCDFC>
3. Несторенко Т. П. «Економіка суперзірок»: можливості та загрози для сфери освіти. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 7. № 2. 8–15. URL: <http://ujae.org.ua/ekonomika-superzirok-mozhlyvosti-ta-zagrozy-dlya-sfery-osvity/>
4. Гавриленко Н.В. Податкова система : навчальний посібник. Львів : Новий Світ. – 2000, 2007. 328 с.
5. Havrilenko, N., & Kozitska, N. (2022). Analytical support of digital transformations. *Economy and Society*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-38>.
6. Polishchuk O., Kulinich T., Martynovych N., Popova Yu. Digitalization and sustainable development: the new covid-19 challenge requires non-standard solutions. *Problemy Ekorozwoju / Problems of Sustainable Development*. 17 (2), 2022, 69-79. DOI: 10.35784/pe.2022.2.08
7. Несторенко Т.П. Принципи формування цін на послуги закладів санаторно-курортної сфери. *Логістика*. Львів: НУ „Львівська політехніка”. 2008, № 633, 506-512. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/720/1/73.pdf>
8. Abyzova L., Babenko O., Nestorenko T., Reshetova I., Semeniuk M., Shevchenko O. Educational management in Ukraine: the place of displaced universities. Sustainable Development Goals: The 2030 Agenda & Does environmental diplomacy reflect new challenges regarding climate change? Workshop 8.11.2017. University of Economics in Bratislava, Bratislava. URL: <https://cutt.ly/SYcVUXg>
9. Гавриленко Н.В. Теоретичні підходи до вивчення економічної поведінки української молоді. Програма та тези. II Міжнародна науково-практична конференція «Залучення патріотично активної молоді до розвитку громадянського суспільства як чинник соціальної безпеки України» 4 червня 2020 р., м. Миколаїв. 2020, 46-49.
10. Shchetynina, O., Horbatiuk, L., Aliksieieva, H., Kravchenko, N. Project management systems as means of development students time management skills. *CEUR Workshop Proceedings*, 2019, 2387, 370–384.
11. Григорчук Т.В. Сучасні тенденції розвитку маркетингу на вітчизняному ринку вищої освіти. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018, т. 1, № 1, 123-136. DOI: 10.31866/2616-7573.1.2018.143396.
12. Мартинович Н.О., Горник В.Г., Бойченко Е.Б. Маркетингові дослідження: навчальний посібник. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 323 с.

13. Чукурна О.П. Концепція маркетингового ціноутворення в глобальній економіці:[монографія]. – Одеса: Астропринт, 2016.
14. Швардак М.В. PR-технології на ринку освітніх послуг. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2022, вип. 1 (50), 307-310.
15. Держкомстат [URL:https://ukrstat.gov.ua/](https://ukrstat.gov.ua/).
16. Nestorenko T., Morkunas, M., Peliova J., Volkov A., Balezentis T., Streimkiene D. A New Model for Determining the EOQ under Changing Price Parameters and Reordering Time. *Symmetry* 2020, 12, 1512. <https://www.mdpi.com/2073-8994/12/9/1512>

References

- Ostenda, A., Nestorenko, T. & Ostenda, J. (2018). Practical education on a higher level in Poland: example of Katowice School of Technology. *Scientific Papers of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. Is. 1.* 186-190. URL: <https://cutt.ly/Elh9sSP>
- Ostenda, A., Nestorenko, T. & Zhihir, A. (2018). What do students think of the education curriculum? Case of Katowice School of Technology International Relations 2018: Current issues of world economy and politics. University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations. Conference proceedings, 19th International Scientific Conference, Smolenice Castle, 29th-30th, November 2018. Publishing Ekonóm. 582-589. URL: <https://cutt.ly/mYeCDFC>
- Nestorenko, T.P. (2020). „Ekonomika superzirok”: mozhlyvosti i zahrozy dlia sfery osvity [„The superstar economy”: opportunities and threats for education]. *Ukrainian Journal of Applied Economics. Vol. 7, no 2.* 8–15. URL: <http://ujae.org.ua/ekonomika-superzirok-mozhlyvosti-ta-zagrozy-dlya-sfery-osvity/> DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-1> [in Ukrainian].
- Havrylenko, N. (2007). *Podatkova systema: navch. posib [Tax system: textbook]*. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].
- Havrylenko, N., & Kozitska, N. (2022). Analytical support of digital transformations. *Economy and Society*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-38>
- Polishchuk, O., Kulnich, T., Martynovych, N. & Popova Yu. (2022). Digitalization and sustainable development: the new covid-19 challenge requires non-standard solutions. *Problemy Ekorozwoju / Problems of Sustainable Development. 17 (2)*, 69-79. DOI: 10.35784/pe.2022.2.08.
- Nestorenko, T.P. (2008). *Pryntsypy formuvannia tsih na posluhy zakladiv sanatorno-kurortnoi sfery [Principles of price formation for the services of sanatoriums]*. Logistics. Lviv: NU “Lviv Polytechnic” # 633, 506-512. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/720/1/73.pdf> [in Ukrainian].
- Abyzova, L., Babenko, O., Nestorenko, T., Reshetova, I., Semeniuk, M. & Shevchenko O. (2017). Educational management in Ukraine: the place of displaced universities. *Sustainable Development Goals: The 2030 Agenda & Does environmental diplomacy reflect new challenges regarding climate change? Workshop 8.11.2017.* University of Economics in Bratislava, Bratislava. URL: <https://cutt.ly/SYcVUXq>
- Havrylenko, N. (2020). *Teoretychni pidkhody do vyvchennia ekonomichnoi povedinky ukrainskoi molodi. [Theoretical approaches to studying the economic behavior of ukrainian youth]*. Program and theses. p.46-49. [in Ukrainian].
- Shchetynina, O., Horbatiuk, L., Aliksieieva, H. & Kravchenko, N. (2019). Project management systems as means of development students time management skills. *CEUR Workshop Proceedings. 2387*, 370-384.
- Hryhorchuk, T.V. (2018). *Suchasni tendentsii rozvytku marketynhu na vitchyznianomu rynku vyshchoi osvity [Modern trends in the development of marketing in the domestic market of higher education]*. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia Menedzhment sotsiokulturnoi diialnosti – Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series Management of socio-cultural activities. Vol. 1, is. 1,* 123-136. DOI: 10.31866/2616-7573.1.2018.143396 [in Ukrainian].
- Martynovych, N.O., Hornyk, V.H. & Boichenko, E.B. (2021). *Marketynhovi doslidzhennia: navchalnyi posibnyk [Marketing research: a study guide]*. Kyiv: «Vydavnytstvo Liudmyla» - Kyiv: Lyudmila Publishing House. [in Ukrainian].
- [Chukuma, O.P. \(2016\). Kontseptsiiia marketynhovoho tsinoutvorennia v hlobalnii ekonomitsi: \[monohrafiia\] \[The concept of marketing pricing in the global economy: \[monograph\]\].](https://cutt.ly/Elh9sSP) Odesa: Astroprint – Odesa: Astroprint. [in Ukrainian].
- Shvardak, M.V. (2022). PR-tekhnologii na rynku osvitykh posluh [PR technologies in the market of educational services]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota». Series: "Pedagogy. Social work". Is. 1 (50),* 307-310 [in Ukrainian].
- Держкомстат [State Committee of Statistics]. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Nestorenko, T., Morkunas, M., Peliova, J., Volkov, A., Balezentis, T. & Streimkiene, D. (2020). A New Model for Determining the EOQ under Changing Price Parameters and Reordering Time. *Symmetry*, 12, 1512. <https://www.mdpi.com/2073-8994/12/9/1512>